

Per Nittengryn

Af POUL CHRISTENSEN

I sin bog "Livet på Hanstholmen" vier pastor Mebr et helt kapitel på sagnet om "Per Nittengryn". Historien som Mehr har fået fortalt af lokale folk i den årrække han var præst i Rær findes i flere varianter, men lyder f. ex. således hos Evald Tang Kristensen:

"Der boede en mand i Hansted, de kaldte "Bitte-Per". Han var skipper, og da det var i den tid, da Norge var afspærret fra al tilførsel, og de deroppe næsten led mangel på alle levnedsmidler, så gav han sig til at føre gryn derop og sælge dem til nordmændene. Det var en vovelig forretning, men der var også penge at tjene, for han gav kun 19 gryn for en skilling. Derfor kaldtes han deroppe for Per Nittengryn. På en hjemtur strandede han lige ud for hjemstedet og druknede, og skibet tillige med hans penge gik i havet, men endnu finder man af dem, de skyller af og til op på stranden, og jeg har set af dem."

Nu kunne det være spændende at se på, om der er nogen hold i den gamle fortælling. Vi kender allesammen udtrykket en "Per Nittengryn", det har vundet hævd i sproget, og når vi hæfter det på et menneske, så er det jo ikke just for at smigre vedkommende, at vi bruger det.

Når man taler om en "Per Nittengryn", så mener vi vel sædvanligvis, at vedkommende er en nøjeregnet, karrig person. Ikke blot i pengesager, men i hele sin livsførelse kan en sådan person lægge vægt på små ubetydeligheder, petitesser.

Vi kender vist godt typen. Han vækker irritation, ærgrelse, spot og måske også ligegyldighed hos os. Nogle af os kan måske til tider have en rem af huden selv.

Det kunne egentlig være interessant at se, om det virkelig var en thybo der skabte begrebet en "Per Nittengryn", selvom thyboer næppe bryder sig om at få en sådan betegnelse hæftet på sig som helhed.

Kigger vi nu først i Feilbergs ordbog over jydsk almuesprog, så viser det sig, at han kender udtrykket fra Vendsyssel og Mors. Han henviser til ordet "Gryntæller", hvad man ikke blir meget klogere af, idet han her blot fortæller os, at en gryntæller er en "Per Nittengryn".

Ordet gryntæller er åbenbart ret gammelt og kendes bl.a. også i Sverige i midten af 17-tallet. En gryntæller er en der render i køkkenet for at se efter om konen nu ikke bruger for meget til sin madlavning, og f. ex. tæller grynene i gryden.

Går vi tilbage til de danske ordbøger, så finder vi i "Dansk ordbog" fra 1826 under "Nittengryn": Hånsnavn på et gnidsk og karrigt menneske, en gryntæller, en erkegnier. Sædvanligvis en Peer Nittengryn. (bondevittighed)." Tilsyneladende har udtrykket dengang haft en lidt skrappere betydning end vi idag vil tillægge det.

Vi kan imidlertid komme lidt videre, idet vi har manuskriptet til en dansk ordbog, som Mathias Moth påbegyndte i 1680'erne. Arbejdet stod på i en meget lang årrække, og blev kun muliggjort ved at Moth fik

hjælp af præster over hele landet, hvem han bad om at fodre sig med ord.

I dette manuskript står der i margenen ud for ordet gryn: "Det er ret en nittengryn. Siges om den der sparer i utide. Hand teller grynene i gryden." Det ser ud til, at der er tale om en tilføjelse, men hvornår den er kommet i manuskriptet er jo selvsagt ikke til at sige. Moth døde i 1719, så omkring ved år 1700 har man altså kendt ordet en "Nittengryn" som en sparsommelig person, og længere tilbage er det næppe muligt at komme.

Nu ved vi, at det tidligere var ret almindeligt med øgenavne, "Per 10-øre", "Niels-stodder" og mange andre mere eller mindre malende eksempler, så det var vel tænkeligt, at et vittigt hoved engang har udstyret en påholdende nabo med navnet "Per Nittengryn", og det kunne jo teoretisk være sket hvor som helst i landet.

Evald Tang Kristensen der rejste land og rige rundt og fik folk til at berette om fortiden, om trolde, hekse, sagn og skik, stødte ofte på de samme historier forskellige steder i landet, - det er de såkaldte vandresagn. Historien om "Per Nittengryn" har han imidlertid kun i to udgaver, og begge gange henlægges beretningen til Hanstholmen.

De to meddelere, som Tang Kristensen refererer fortæller stort set historien ens, malende og med dramatik. Man skal dog tage den slags historier med en vis varsomhed, dersom man vil betragte dem som historiske kendsgerninger. F. ex. får vi at vide at manden drukner på hjemturen fra Norge, dette hører næsten med som en uundgåelig morale, at et menneske, der kunne bære sig sådan ad måtte drukne. Vi får også at vide, at der var dyrtid i Norge, hvilket skulle være grunden til at manden begyndte på sin handel. Dette er også en tildigtning på en god historie, idet man i århundreder, - ja helt tilbage i middelalderen har sejlet til Norge og solgt sit korn.

Det mest sikre ved de historier, som gennemlever generationers videreførelse, viser sig som regel at være personnavne og stednavne og vender vi nu tilbage til historien, så fortæller den ene af beretningerne, at manden boede i Hansted og hed "Bitte-Per", mens den anden fortæller, at manden boede i Pugdøl i Rær sogn. Denne nøje stedsangivelse må vi være taknemmelig for, idet den giver os chancen for at finde frem til "Per Nittengryn."

Har der da været en skudehandler, der hed Per, og som har boet i Hansted eller i Pugdøl?

Det har der, og ydermere viser det sig, at der åbenbart kun kan være tale om een bestemt person, som opfylder alle betingelser.

Det er Peder Michelsen Pugdøl, som er født 1653, velsagtens søn af Michel Jensen i Hansted, eller "Michel i Hansted", som præsten skrev. Det er ikke meget vi ved om ham, vi møder ham livet igennem stort set kun nævnt som en notits, men alligevel kan vi måske fornemme lidt af, hvorledes livet er gået for ham.

18. søndag efter trinitatis 1679 blev Peder Michelsen og Kirsten Løber viet i Hansted kirke, efter at de et par måneder i forvejen havde måtte stå offentlig skrifte sammesteds, som så mange andre, der kunne finde på at tage forskud på ægteskabslykken.

Med dette ægteskab kom Peder Michelsen ind i en veletableret skudehandlerslægt, idet hans kone var datter af skudehandleren Christen Løber og Bened Henrichsdatter, der stammede fra Hansted mølle og også var af skudehandlerfamilie.

Præsterne i de tider var ikke altid så omhyggelige, kirkebøgerne har store huller, så det er kun muligt at se, at parret har haft to børn i kirke, nemlig Bened, født 1684 og Christen, der er født i 1691, men der har måske været flere, i hvert fald det barn, der gav anledning til det hastige giftermål.

Da Kirstens far døde i 1682, arvede hun, og bl. a. bestod arven af naturalier som gryn, byg og rug, hvilket jo var omsættelige varer for en ung mand, der var gået ind i skudehandelen.

Undervejs finder vi Peder Michelsen sporadisk som vidne på herredstinget, som da et medlem af Løberfamilien havde forgrebet sig på Nørtores klittag, eller da svogeren Christen Løber får taget syn på sin bolig, hvis standard tilsyneladende ikke var synderlig god. Mere dramatisk er det, da han i 1684 sammen med Laurits Svenske var på en tur til Norge med varer. På turen fulgtes de med Gravers Andersen fra Wust - det var mellem Alle helgen og Mortensdag - og de var stået ud fra Wust strand med skuden, der lød navnet "Røe" skude. Bådene fulgtes ad til ved midnatstid, da det blæste op til en storm, der var så voldsom, at døden syntes dem alle vis. Midtvejs mellem Danmark og Norge skiltes bådene, og da Laurits Svenske og Peder Michelsen nåede ind til Mandal, da så de Gravers Andersens båd liggende med siden opad. Gravers Andersen fandt man ikke.

Under disse hårde vilkår, altid med døden i øjnene, var det at Peder Michelsen levede og virkede i et langt liv.

Hans kone Kirsten må være død lige efter århundredskiftet, hun levede endnu 1700, men i 1704 er Peder Michelsen gift med en anden. I Pugdal boede Laurits Christoffersen, der i 1696 var blevet gift med Johanne Frandsdatter fra Rær. Han døde i 1699, kun 42 år gammel, så da Peder Michelsen blev enkemand, rykkede han ind i Pugdal, velsagtens på den betingelse, at enken fulgte med fæstet, som man så ofte så det i de tider.

Pugdal var en dobbeltgård, og den del Peder Michelsen rykkede ind i stod noteret for 1 tdr., 6 skp., 1 fjk. i hartkornsmatriklen. Her boede han endnu omkring ved 1710, men i årene derefter må han have

opgivet fæstet, og har bosat sig i Hansted. Man ser ikke så sjældent at skudehandlere boede i små gadehuse, hvor de ikke var blevet belemet med hoveri, men kunne nøjes med at betale husleje i klingende mønt. For en skipper, der pløjer havet er det svært at få tid til også at pløje herremandens jord.

Meget mere er der ikke at berette om vor helt. Vi kan gennem diverse regnskaber følge ham år for år og se at han har fortsat sin sejlads. I 1704 har han 3. part i en skude sammen med Christen Andersen, der boede i den anden halvdel af Pugdal, og Peder Pedersen i Hansted, Skuden var på fem læster, og det var almindeligt at man var flere om at eje en skude. Ved sin død havde Peder Michelsen halvpert i båden.

Så sent som i 1723 sejlede Peder Michelsen til Kristiansand, skønt han da var omkring de 70, så han må have været livskraftig. Han døde i januar måned 1730 i Hansted, og blev begravet i Rær, angiveligt 82 år gammel, hvilket næppe kan passe helt, dersom han er født i 1653.

Endnu i 1735, fem år efter sin død, står han som ejer af den halve skude, men læseren vil måske finde det noget "pernittengrynsagtigt" at hænge sig i den slags bagateller.

Desværre ved vi ikke mere om "Per Nittengryn", der er ikke fundet noget skifte efter ham, så vi ved ikke engang hvordan han boede. Hvordan han har tænkt og handlet ved vi heller ikke, men åbenbart har han været nøjeregnende og måske også lidt svær at handle med, siden han er blevet udødeliggjort på denne lidet flatterende måde.

Kilder:

Mehr, Ludvig: Livet på Hanstholmen

Ordbok öfver svenska språket.

Dansk Ordbog, udg. af Videnskabernes selskabs bestyrelse (1826).

Feilberg, H. F.: Bidrag til en ordbog over jyske almuesmål.

Ordbog over det danske sprog.

Moth, Mathias: Manuskript til en dansk ordbog. (Kgl. Bibl.).

Tang Kristensen, E.: Danske sagn, bd. IV, nr. 1653.

Tang Kristensen, E.: Jysk Almueliv, bd. V, nr. 79.

Kirkebøgerne for Rær og Hansted (Landsark.).

Kopskattemandtal 1700 og 1704 (Rigsark.).

Hillerslev Herreds tingbøger 1682-83 og 1686-88 (Landsark.).

Krogh-Jensens samlinger (Thisted bibliotek).

(Kilde: Historisk Årbog for Thy og Mors 1970, side 415-420).